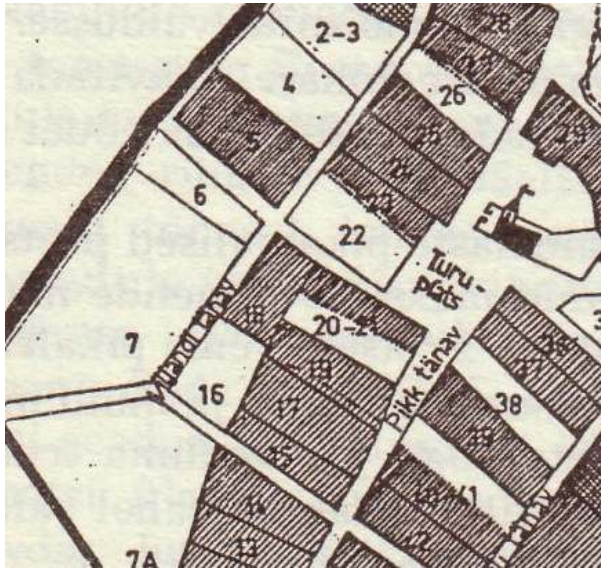

Suur-Aia 5 ja 7, Paide

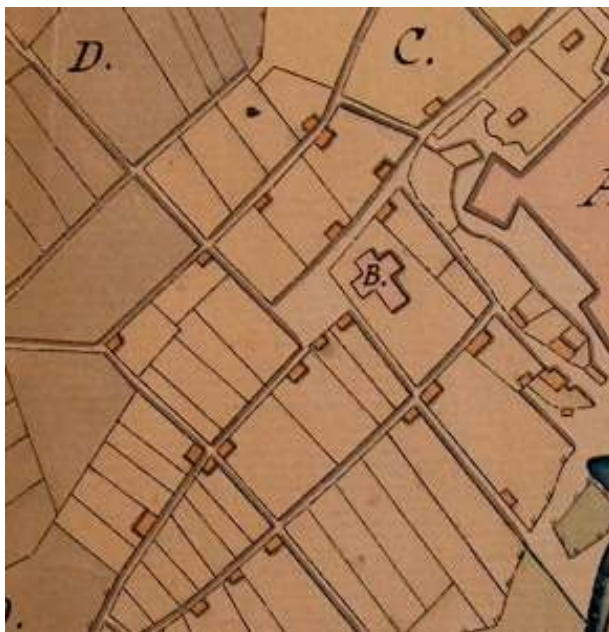

Kaart raamatust “Paide” (H. Sokk)

Peale Liivi sõda, mil Paide linn täielikult hävis, ehitati taas üles peamiselt keskväljaku, Pika ja Rütli tn piirkonnad. Suur-Aia tänav oli veel **1698.** a kaardil hoonestamata. Sel ajal nimetati seda Viljandi tänavaks, ilmselt põhjusel, et praeguse Põllu tn alguse käänakuga võis sealt kunagi kulgeda tee Viljandi (võibolla koguni varem Lehola?) suunas. Ümber krundi kulgev tugev tume joon tähistab keskaegset linnavalli, seega keskajal asus krunt linnamüüri sees, olles seega osa vanast Paidest.

Sellel kaardil on märgitud krundi esimene teadaolev number: 7.

Valged krundid tähistavad kaardil hoonestamata, viirutatud hoonestatud platse. Võimalik, et krundil nr 7 asus heinamaa.

Järgnenud Põhjasõja ajal, 1703. aasta septembris hävis Paide taas.

Sellelt **1739.** a aluskaardil põhinevalt linnaplaanilt (kaart Ajalooarhiivist) on näha, et mitmed majad keskväljaku läheduses olid juba taastatud, kuid Suur-Aia tänava läänekülgi oli veel täiesti hoonestamata.

See ala on tähistatud tähega D, mis kaardil oleva selgituse järgi tähendab lihtsalt “ühesugused väljad” või “põllud”.

Järgmine kaart on **1785.** aastast (kaart Ajalooarhiivist). Sellesse ajaperioodi kuulub mh uue kiriku ehitamine, mis aktiveeris varasemaga võrreldes kogu linnaehitust.

Hooned ei ole kantud täpselt nende tegelikule asukohale, kuid on näha, et Suur-Aia tänava läänekülgi on endiselt hoonestamata.

Kaardile on selgitusena märgitud, et krunt tähistusega “a” kuulub Mäo mõisale.

Aastal 1783 sai Paide kreislinna õigused, misjärel 1789. aastal kinnitati keisrinna poolt ka uus linnapiir, millega eraldati linna territoorium Mäo mõisa omast. See kaart on tehtud 1790. aastal, mis kujutabki taastatud linnaõigustega Paide hoonestust (kaart Ajalooarhiivist).

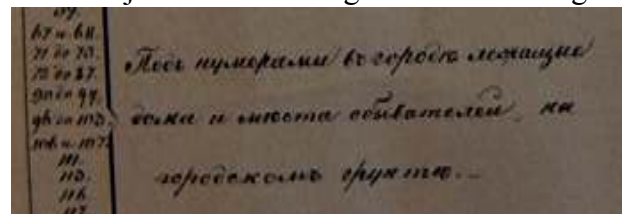
Esmakordselt on praeguse Suur-Aia 5 krundil märgitud hoone, mis suure tõenäosusega asub krundil siiani. Seega peab hoone olema ehitatud 18. sajandi teisel poolel, mil oli jõudnud tekkida see osa Paidest, mida tunneme praegu Paide vanalinnana. Suur-Aia 5 võib seega olla üks vanemaid säilinud maju Paide linnas.

Sellel, 1846. aasta kaardil (kaart Ajalooarhiivist) on näha, et rajatud on kogu praegune Suur-Aia tänava lääneserva hoonestus.

Praegune Suur-Aia 5 ja 7 asuvad krundil numbriga 86, mis oli tänava algusest arvates selle lääneserva teine krunt. On näha, et selleks ajaks on tekkinud kogu praeguseni säilinud hoonestus (peahoone tänava ääres ja kaks kõrvalhoonet selle külgedel).

Seega on Suur-Aia 5 ja 7 üks väheseid tänaseni säilinud nn kreislinna hoonekomplekse, mis on Paide jaoks tänaseks väga haruldane. Selleks ajaks kuulus oli tegu nn linnakrundiga:

Kuna Stackelbergid olid Põhjasõjale järgnenud ajast alates olnud Mäo mõisa omanikud ja et krunt kuulus enne Paidele kreislinna õiguste andmist Mäo mõisale, siis on ka arusaadav, et kuni 1902. aastani olid krundi omanikud olnud aadlikud, sh Stackelbergide suguvõsa liikmed.

1913. aastal Riias väljaantud aadressraamatust (pärit Järvamaa Muuseumist) on märgitud Suur-Aia tänava lääneservas, selle algusest alates teine krunt, numbriga 75, omanikuks:

A. Baron Stackelberg, Oethel

Seega oli tegu Öötla mõisnikule, parun Stackelbergile kuuluva krundiga. Ükski teine krunt sel tänaval ei kuulunud Stackelbergidele.

Mõned pildid 20. sajandi alguse Suur-Aia tänava algusest:

Suur-Aia 5 on paremalt kolmas (Foto: Rene Viljat/Järvamaa muuseum)

Suur-Aia 5 on paremalt kolmas (foto Ain Türneri erakogust)

Teabeportaalil jarva.ee (<http://www.jarva.ee/?action=article&ArtID=1187>) on seoses sellega antud teada: “**Esimene lasteaed** asutati **1872.** aastal Paidesse Palu mõisaomaniku tütre, preili **Elisabeth Stackelbergi** poolt.”

Sama teave on 1991. aastal raamatus “Paide. Eestimaa süda” leheküljel 81:

“Paide linna esimese lasteaia asutas juba 1872. aastal preili Elisabeth Stackelberg, Palu mõisaomaniku tütar, kes sellekohase ettevalmistuse saanud Saksamaal. Esmalt paiknes lasteaed eramajades. 1888. aastal asus lasteaed tema asutaja majja Suur-Aia tänavas.”

Suur-Aia 5 majale paigutati ka vastav mälestustahvel, mis eelmisel aastal leiti katkisenä endise kivimurru tööstuse hoovis, praegu on tahvli tükid hoiul Järvamaa muuseumis:

Fotod: Rene Viljat/Järvamaa Muuseum

1937. aastal koostatud kinnisvara teadaandes (asub Järvamaa Muuseumis) nr 228 on märgitud, et kinnistul nr 215 asuvate Suur-Aia 5 ja 7 hoonete omanik on Jaan Eilart.

Krundi suurus oli 2762 m², sellest ehituse all 526 m², hoovi all 346 m² ning puuvilja ja juurvilja aia all 1890 m².

Suur-Aia 5 kohta on märgitud, et maja on ühekordne, puumaja, kivikatusega, ühekordne. Maja kuues toas (kokku 145 m², lagede kõrgus oli 3,1 m) elas Jaan Eilart, majas elektivalgus.

Ühes toas (19 m²) elas Jüri Arusaar, lae kõrgus 2,3 m, toas petroollambi valgus.

Suur-Aia 7 oli elumaja koos kuuri ja talliga, puumaja, plekkkatusega. Majas oli 2 tuba (kokku 25 m², lagede kõrgus 2,7 m), kus elas Artur Sonberg. Majas oli elektrivalgus.

Veel fotosid Suur-Aia tänava algusest:

Enne K-Keskuse ehitamist Pärnu ja Suur-Aia tänava nurgale

Fotod: Rene Viljat/Järvamaa Muuseum

Nõukogude perioodi lõpuaastatel asus majas (sel ajal Juhveldi 5) Paide Rajooni Rahvakohus.

K-Keskuse ehitamise ajal 1990-tel
Foto: Rene Viljat/Järvamaa Muuseum

Kokkuvõtteks:

Suur-Aia 5 ja 7 hooned pärinevad Paide vanalinna tekkimise ja väljaarenemise ajastust. Peahoone võib olla pärit 18. saj teisest poolest, kogu hoonekompleks hiljemalt 1846. aastast. Unikaalne on kogu hoonekompleksi säilimine ilma vahepealsete lammutuste ja juurdeehitusteta kuni tänaseni, selliseid näiteid on Paides säilinud väga vähe. Samuti on unikaalne majas säilinud **mantelkorsten**, milliseid on Paides ainult üksikuid. Ka maja ajalugu annab sellele lisaväärtust.

Tänaseks on hooned hooldamata, kuid mitte lagunemisosus, hoonete säilitamine ja heakorrastamine on täiesti võimalik. Kuna Paides on vana puitlinna säilinud väga vähe, siis on vanalinna miljöö säilitamise jaoks oluline iga maja. Hooned on muinsuskaitseala vahetuses naabruses.

1995. aastal kinnitatud Paide vanalinna muinsuskaitseala põhimääruse kohaselt kuulus Suur-Aia tänava läänekülg koos mh Suur-Aia 5 ja 7 majadega muinsuskaitsetsooni. Samas, määrusele lisatud kaardil on tänava läänekülg muinsuskaitsealast väljaspool. Selles osas on määruse tekst ja lisatud kaart vastuolulised.

2005. aasta juulis kinnitati uus muinsuskaitseala põhimäärus, milles Suur-Aia tänava läänekülg ei ole muinsuskaitseala sees ei määruse teksti ega lisatud kaardi järgi.
(Määruste ja seletuskirja andmed lisatud sellele ülevaatele)

Arvestades eeltoodut on otstarbekas Suur-Aia tänava algus taastada muinsuskaitsealasse. Viimase muinsuskaitseala põhimääruse muutmine on tegelikult niikuinii vajalik. Nimelt on sellesse sattunud viga, mitmes sättes on mainitud “Teises maailmasõjas hävinud hoonestust ja tänavavõrgustikku” (§ 10). Teatavasti ei ole Teises maailmasõjas Paide linn praktiliselt üldse kannatada saanud, rääkimata hoonestuse või tänavavõrgustiku hävimisest. Ilmselt on Paide põhimäärusse jäänud tekstiosa mõne teise linna vanalinna kaitseala põhimääruse projektist (näiteks Narva). Selline viga põhimääruse tekstis võib aga vaidluste tekkimisel saada tõsiseks takistuseks põhimääruse ja muinsuskaitsealade rakendamisel Paide vanalinnas. Kuna selles osas on põhimääruse muutmine hädavajalik, siis on sobilik sellega ühildada ka eelpoolmainitud Suur-Aia tänava lisamine kaitsetsooni ning kaitsevööndi laiendamine.

Fotod 19. juunil 2006:

SELETUSKIRI

Vabariigi Valitsuse määruse “Paide vanalinna muinsuskaitseala põhimäärus” eelnõu juurde

I Sissejuhatus ja määruse eesmärk

Muinsuskaitseaduse § 15 lõike 1 kohaselt toimub muinsuskaitsealaks tunnistamine Kultuuriministeeriumi ettepanekul Vabariigi Valitsuse määrusega, milles sätestatakse muinsuskaitseala ja selle kaitsevööndi piirid ning märgitakse esmakordne muinsuskaitse alla võtmise aeg. § 15 lõike 2 kohaselt kohaliku omavalitsusega kooskõlastatud muinsuskaitseala põhimääruse kinnitab Vabariigi Valitsus.

Paide vanalinna muinsuskaitseala põhimäärus on kinnitatud 1994. a vastuvõetud muinsuskaitseaduse alusel Vabariigi Valitsuse 21. märtsi 1995. a määrusega nr 126 (RT I 1995, 37, 472). Põhimäärus viiakse kooskõlla muinsuskaitseaduses sätestatud nõuetega, arvestades Muinsuskaitseameti ning Paide Linnavalitsuse ettepanekuid antud valdkonnas.

Eelnõuga kehtestatakse Paide vanalinna muinsuskaitseala ja selle kaitsevööndi piirid, muinsuskaitsealal ja selle kaitsevööndis kehtivad nõuded ja kitsendused, muinsuskaitset korraldavate organite tööjaotus ning sätestatakse koostöö muinsuskaitset korraldavate organite ja kaitstava loodusobjekti valitseja vahel.

Vabariigi Valitsuse määruse eelnõu ja seletuskirja on ette valmistanud Muinsuskaitseameti peainspektor kinnismälestiste alal Hain Toss (640 3039) ja Kultuuriministeeriumi eelnõude ja juriidilise nõustamise osakonna nõunik Siiri Pelisaar (628 2225). Eelnõu ettevalmistamisel osales Paide linnaarhitekt Monika Tisler.

II Eelnõu sisu ja võrdlev analüüs

Eelnõu 1. peatükk sätestab määruse reguleerimisala ja Paide vanalinna esmakordse muinsuskaitse alla võtmise tähtaja.

2. peatükk sätestab muinsuskaitseala ja selle kaitsevööndi piiride kirjelduse, samuti muinsuskaitseala eesmärgi.

Muinsuskaitseala piirid on jäänud põhimõtteliselt endistega võrreldes samaks. Muudatuste kohaselt kulgeb piir lõikudes, kus piiriks pole tänav, mööda katastriüksuste (kruntide) piire. Varem kulges piir mööda mõttelist joont tänavast teatud arvu meetrite kaugusel. Antud muudatus välistab olukorra, et osal krundist kehtivad muinsuskaitsealised kitsendused, aga ülejäänud osal mitte.

Ka kaitsevööndi ulatust on muudetud. Käesoleva eelnõuga on välja jäetud muinsuskaitsealaga lõunast külgnenud kaitsevööndi osa, kuna see ei ole praeguseks väljakujunenud olukorras enam vajalik. Kaitsevööndit on oluliselt laiendatud muinsuskaitseala kirdeküljes, et tagada Paide ordulinnuse restaureeritud torni kui praeguse Paide ühe peamise sümboli vaadeldavus linnale lähenemisel Tallinn-Tartu maanteelt.

Eelnõu § 5 kohaselt on muinsuskaitseala ja selle kaitsevööndi piirid fikseeritud muinsuskaitseala plaanil, mis on määrusele lisatud. Kui esineb vastuolu määruuses sätestatud piirikirjeldusel ja plaanil, siis juhindutakse plaanil fikseeritud muinsuskaitseala ja selle kaitsevööndi territooriumist ja piiridest.

...

Eelnõu § 9 sätestab nõuded muinsuskaitsealal tehtavatele töödele.

Eelnõu § 10 mis sätestab põhimõtted, millest lähtub Muinsuskaitseamet ehitise püstitamise loa andmisel. Nõuded on järgmised:

- 1) **Teises maailmasõjas hävinud** Paide linnale ainuomaste tänavate võrgustiku, väljakute ja tähtsamatele ehitistele avanevate vaadete taastamise vajadusest kohtades, kus seda ei takista sõjajärgne uushoonestus;
- 2) Teise maailmasõja järgse hoonestuse ja säilinud ajaloolise hoonestuse linnaruumilise koosmõju parandamise vajadusest sõjas hävinud hoonestusest tekkinud vabadel aladel;
- 3) Teise maailmasõja eelse tänaväärse ehitusjoone järgimisest kohtades, kus puuduvad Teise maailmasõja järgsed ehitised;
- 4) tänaväärsete ehitiste püstitamisest ehitusmahult ja välismõõtmetelt võimalikult sarnastena samas kohas asunud ning **Teises maailmasõjas hävinud hoonetega**;
- 5) Paide vanalinnale ajalooliselt mitteomaste, mitmeid Teise maailmasõja eelseid kinnistuid haaravate suurte ehituskomplekside vältimisest.

...

VI Eelnõu kooskõlastamine

Eelnõu esitati kooskõlastamiseks Keskkonnaministeeriumile, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumile ning Paide Linnavolikogule.

Keskkonnaministeerium ning Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium eelnõu kohta märkusi ei esitanud, seega on loetud eelnõu nende poolt kooskõlastatuks.

Paide Linnavolikogu kooskõlastas eelnõu 26. mai 2005. a otsusega nr 31.

Raivo Palmaru
Minister

Siim Sukles
Kantsler

Kinnitatud
Vabariigi Valitsuse
21. märtsi 1995. a.
määrusega nr. 126
Riigi Teataja I 1995, 37, 472
jõustunud 7. 04. 1995

Paide vanalinna muinsuskaitseala põhimäärus

I. Määrang, eesmärk, piirid

1. Paide vanalinna muinsuskaitseala (edaspidi -muinsuskaitseala) koosneb 19. sajandi esimesel poolel väljakujunenud linnatumikust koos keskaegse ordulinnuse alaga. Muinsuskaitseala hõlmab Tallinna, Laia, Väike-Aia, Suur-Aia, Pika, Rütli, Vee, Parkali ja Kaevu tänavatega (nende vahelisel serval paiknevate kinnistute laiusest) piirneva ala vastavalt plaanile.

V. Kaitsevöönd

16. Paide vanalinna muinsuskaitseala kui mälestist piirab kaitsevöönd, mis koosneb hoonestatud aladest ümber muinsuskaitseala. Kaitsevööndit piiravad Kaevu, Tallinna, Lai, Väike-Aia, Suur-Aia, Pikk, Roheline, Rütli, Vee ja Parkali tänavad vastavalt plaanile.

17. Kaitsevööndi ülesandeks on tagada sujuv miljöoline üleminek ümbritsevalt hoonestuselt muinsuskaitsealale, mastaabilt, kõrguselt ja kujunduselt sinna sobimatute ehitiste või rajatiste püstitamise vältimine.

18. Kaitsevööndis kehtivad tema eesmärgist tulenevalt järgmised kitsendused:

1) kaitsevööndit või selle osa käsitleva detailplaneeringu lähtetingimused ja detailplaneering tuleb kooskõlastada Muinsuskaitseinspeksiiooniga;

2) kinnitatud detailplaneeringu hoonestustingimusi mittejärgiva ehitise (rajatise) püstitamisel erandkorras on projekteerimisloa kohustusliku lisana nõutavad Muinsuskaitseinspeksiiooni poolt kinnitatud eritingimused ja projekt tuleb kooskõlastada Muinsuskaitseinspeksiiooniga.

Redaktsiooni jõustumise kp.: 31.07.2005
Redaktsiooni kehtivuse lõpp: Hetkel kehtiv
Avaldamismärge: RTI, 28.07.2005, 42, 341

Paide vanalinna muinsuskaitseala põhimäärus

Vabariigi Valitsuse 14. juuli 2005. a määrus nr 182
Määrus kehtestatakse «Muinsuskaitseaduse» § 15 lõigete 1 ja 2 alusel.

§ 3. Muinsuskaitseala piirid

(1) Muinsuskaitseala koosneb Paide ordulinnuse alast ja ajalooliselt selle kõrvale kujunenud linnatumikust.

(2) Muinsuskaitseala piir kulgeb mööda katastriüksuste (edaspidi krunt) piire seisuga 1. veebruar 2005. a. Muinsuskaitseala hõlmab ala, mis piirneb Tallinna 43 krundi lõunapiiri ja selle mõttelise pikendusega ida suunas kuni lõikumiseni Tallinna 41 krundi idapiiri mõttelise pikendusega põhja suunas, nimetatud pikendusega lõikepunktist kuni Kaevu 1 krundi põhjapiirini, Kaevu 1 krundi

põhjapiiri, Kaevu 2, Veski 10 ja 12 asuvate kruntide põhjapiiride ja Veski 16a krundi idapiiriga kuni lõikumiseni Parkali 2 ja 4 krundi põhjapiiriga, Parkali 2 ja 4 põhjapiiri, Parkali 2 ja 4–18 asuvate kruntide idapiiriga ning Parkali 18 krundi lõunapiiriga kuni selle pikenduse lõikumiseni Parkali 11 krundi idapiiriga, Rüütli 2b krundi lõunapiiriga, Rüütli 4 krundi idapiiriga, Rüütli 4–60 asuvate kruntide idapiiridega ja nende vastavate pikendustega üle Vee, Vainu ja Kevade tänava kuni lõikumiseni Kevade 1 krundi põhjapiiriga, Kevade 1 krundi põhjapiiri ja idapiiriga kuni lõikumiseni Rüütli 56 asuva krundi kirdepiiriga, Rüütli 60 krundi kirde- ja kagupiiriga ja Pikk 32 krundi kagupiiriga kuni Pika tänavani ning selle pikendusega üle Pika tänava kuni Pikk 37 krundi idapiirini, Pikk 37 krundi lõunapiiri ning Karja 4 krundi lõuna- ja läänepiiriga kuni Karja tänavani, viimase pikendusega üle Karja tänava lõikumiseni Pikk 35 krundi lõunapiiriga, Pikk 33 ja 27 asuvate kruntide läänepiiridega, Pikk 27 krundi lääne- ja põhjapiiriga kuni Pika tänavani, Vainu 1 krundi idapiiriga kuni Vainu 3 krundi lõunapiirini, viimase lõuna- ja läänepiiriga kuni Vainu tänavani, Vainu tänavaga kuni selle lõikumiseni Suur-Aia tänavaga, Suur-Aia tänavaga kuni selle lõikumiseni Pärnu tänavaga, Väike-Aia 2 krundi idapiiriga, Väike-Aia 8–42 asuvate kruntide läänepiiridega, kuni Lai 8 krundi lõunapiirini, Lai 8–12 asuvate kruntide lõunapiiride ning viimase krundi läänepiiriga kuni lõikumiseni Laia tänavaga, Lai 16 ja 18 krundi läänepiiri pikendusega üle Laia tänava, Lai 16 ja 18 krundi lääne- ja põhjapiiriga, Lai 13–1 asuvate kruntide põhjapiiridega kuni Lai 1 krundi loodenurgani, Tallinna 22–44 asuvate kruntide läänepiiridega ning Tallinna 44 asuva krundi põhjapiiri ja selle mõttelise pikendusega üle Tallinna tänava vastavalt muinsuskaitseala plaanile.

§ 4. Muinsuskaitseala kaitsevööndi piirid

Muinsuskaitseala kaitsevöönd koosneb linna möödasõiduteelt Vallimäele avanevast kaugvaatealast, mis piirneb Tallinna tänavaga muinsuskaitseala piirist Järve tee ristmikuni, Järve teega viimati nimetatud ristmikust kuni Parkali 18 kinnistu põhjapiirini, viimati nimetatud kinnistu põhjapiiriga kuni muinsuskaitseala piirini ning muinsuskaitseala ida- ja põhjapiiriga kuni Tallinna tänavani vastavalt muinsuskaitseala plaanile.

vt kaarti: <http://www.weissenstein.ee/articles.php?id=30>

Foto Järvamaa Muuseumis hoitavast katkisest mälestustahvlist:

